

**Hubert J. M. Hermans, Thorsten Gieser (red.)
“Handbook of dialogical self theory”**

New York: Cambridge University Press 2012, ss. 503

Książka pt. *Handbook of dialogical self theory*, wydana w 2012 r. pod redakcją Huberta J. Hermansa i Thorstena Giesera, jest warta uwagi propozycją portretu psychologicznego człowieka. Psychologia usilnie poszukuje adekwatnego modelu ludzkiej *psyche*, a koncepcja dialogowego *Ja* aspiruje do pozycji teorii pomostu (*bridging theory*). Jako teoria „pomostowa” z powodzeniem łączy dość odległe dziedziny i wprowadza aparaturę pojęciową, która daje nadzieję na sprostanie trudnemu wymogowi interdyscyplinarności badań natury ludzkiej psychiki w kryzysie coraz większej specjalizacji i fragmentacji nauki.

Redaktorzy opracowania należą do czołowych przedstawicieli psychologii narracyjnej i twórców teorii dialogowego *Ja* (*dialogical self theory* – DST). Hermans i Gieser w swoich pracach w nurcie psychologii narracyjnej odwołują się do relacji i dynamiki grupy społecznej, ale jedynie po to, by ukazać, że dialogiczność jest cechą systemu *self* ukonstytuowanego przez wielość pozycji *Ja* (*I-positions*). Autorzy postawili sobie trzy cele: systematyzacja, ukazanie wieloaspektowości DST i przedstawienie wielości kontekstów zastosowania tej teorii. Po pierwsze, jak w każdym nowym ujęciu, psychologia dialogu domaga się systematyzacji i uściślenia terminologii psychologii narracyjnej, co autorzy podejmują w pierwszych rozdziałach książki. Po drugie, książka pod redakcją Hermansa i Giesera ma charakter przeglądowy i jest bogatym i zróżnicowanym zbiorem ujęć teorii dialogowego *Ja*, opisanych na 500 stronach. Po trzecie, prezentowany przez Hermansa i współautorów zbiór prac prezentuje zarówno różne konteksty użycia, jak i odmienne podejścia badaczy z wielu ośrodków akademickich. Niektóre z opisanych badań to zupełnie nowatorskie propozycje zastosowania DST, na przykład do wyjaśniania zjawiska akulturacji czy tradycyjnych praktyk leczenia w południowej Afryce, co świadczy o tym, że DST inspiruje współczesnych badaczy. Podczas lektury zapoznamy się z pracami 46 autorów różnych proveniencji kulturowych i tradycji akademickich, którzy eksplorują dialogowe *Ja*.

Opracowanie ukazało się pod znakiem wydawniczym Cambridge University Press w serii podręczników i przedstawia reprezentatywnie dorobek całych dwóch dekad rozwoju DST. Szczególną wartością książki *Handbook of dialogical self theory* jest przedstawienie w niej prac autorów nie tylko z ośrodków akademickich Europy Zachodniej, Stanów Zjednoczonych i Kanady (*Western Academic Scientific Culture*), ale również Afryki, Indii, Japonii, Chin oraz prac środowiska polskich badaczy dialogowego *Ja*, mających znaczący wkład w rozwój metod opartych na DST. Wielość aspektów i perspektyw ukazanych na gruncie DST jest ważnym rysem książki i świadczy nie tylko o otwartości redaktorów, ale ukazuje, że również współczesna nauka małymi krokami wchodzi w złoty wiek globalizacji. Praca Hermansa i współpracowników jest dobrym przykładem tego, że psychologia musi być otwarta, twórcza i że z natury swojej jest kulturowa (*culture bound*), stąd uwzględnienie różnych podejść przez budowanie „teorii-pomostów” jest konieczne dla jej obiektywizmu, trafności i rzetelności. Recenzowana książka przekonuje również, że koncepcja dialogowego *Ja* żyje i rozwija się, a pojęcia i założenia DST nie są skostniałym, zawłaszczonym przez Hermansa zbiorem terminów i praw, które należałoby już dzisiaj wpisać do kanonu klasycznych teorii i terminów psychologicznych.

Kto jest adresatem książki? Zasluguje ona na miano akademickiego podręcznika DST; jej walorem jest ukazanie nie tylko spekulacji na temat *Ja*, ale także metodologicznego statusu koncepcji, więc powinna zainteresować środowiska akademickie. Ze względu na wielość spojrzeń i zastosowań DST, praca zainteresuje „humanistów”, m.in. antropologów, lingwistów, socjologów, psychologów, psychoterapeutów, psychiatrów, lekarzy, a nawet psychologów biznesu, którzy nie zaprzeczą, że ludzka psychika jest ukonstytuowana społecznie, ale również naznaczona rysem dialogiczności i polifoniczności. Autorzy poszczególnych rozdziałów zadbali o język. Praca, przekazana w jasnym i żywym dyskursie, sprawia, że opisane koncepcje zaciekawiają nawet nieobeznanego z problematyką czytelnika.

Zarówno kompozycja, jak i charakter książki ukazują zamysł redaktorów, którzy chcą poddać weryfikacji i jednocześnie w taktowny sposób bronić konstruktu teoretycznego dialogowego *Ja*, przekonując czytelnika, że nie jest to jedynie kolejna, wyrastająca z filozofii, ciekawa metafora „głosów gadających wewnątrz”, ale poparta empirycznie teoria *self*. Sama struktura pracy zapowiada, że po lekturze zapoznamy się z genezą założeń, zastosowaniem i weryfikacją empiryczną teorii dialogowego *Ja*. Autorzy przeprowadzają Czytelnika przez rozdziały, w których opisują zjawisko wielogłosowości *Ja* zakotwiczone w filozofii i literaturze. Hermans czerpie inspiracje z filozofii dialogu i literatury pięknej dla opisanego głównych założeń polifonicznej natury *Ja*.

Struktura zredagowanego przez Hermansa i Giesera zbioru zorganizowana jest wokół trzech części: teoria, badania i metody oraz aplikacje. W 12 rozdziałach pierwszej części, określonych jako założenia teoretyczne, choć niektóre nie do końca mają taki charakter, omówione są zagadnienia dotyczące aspektów rozwojowych, społeczno-kulturowych, klinicznych, głównych pojęć i założeń teorii dialogowego *Ja*. Hermans zwięźle i jasno przedstawia źródła koncepcji, ukazując genezę historyczną i filozoficzną zapożyczoną od Jamesa i Bachtina, Meada czy Bubera idei dialogowego *Ja*. Rozdział ten jest kluczem do kolejnych paragrafów i zawiera wiele ważnych i wnikliwych rozróżnień i niuansów w zakresie siatki kluczowych pojęć, na których opiera się koncepcja dialogowego *Ja*, na przykład *Ja* osobiste i społeczne, homogeniczność i heterogeniczność *Ja*, przestrzenność i temporalność pozycji *Ja* (*I-positions*), dialogiczność i monolog, wolność i ograniczenia funkcji *Ja*. Koncepcja Hermansa nawiązuje do symboliki społecznych relacji i stanowisk, które mogą się pojawić w samoświadomości jednostki, analogicznie do układu żywych relacji, na przykład w filmie lub powieści, a każdy z wewnętrznych głosów ma do opowiedzenia swoją historię. Język opisu Hermansa czyni teorię dostępną nawet dla niepsychologów. W paragrafach autorstwa Johna Baressi i Marie-Cécile Bertau przedstawione są zagadnienia dotyczące aspektu temporalności i rozwoju *Ja* dialogowego w okresie niemowlęcym i pierwszych latach życia. Autorzy skupiają się na ważnym rozwojowo rozróżnieniu między *Ja* i „nie-*Ja*” oraz *meta-position* i *I-position*, uwarunkowanej rozwojem języka i świadomości swojego ciała. Joan Valsiner i Kenneth R. Cabell podjęli próbę opisanego abstrakcyjnego procesu konstrukcji *self* (*self-making*) jako rodzaju syntezy, dla której przestrzenią katalizującą jest dialogowe *Ja*, jakie wylania się w procesie ciągłych negocjacji i re negocjacji. W kolejnych paragrafach pierwszej części można zapoznać się z DST, między innymi w kontekście wyzwań wielokulturowości współczesnego świata oraz problemów akulturacji. Zjawiska te, jak przekonują autorzy, mają głębokie implikacje również na poziomie psychiki jednostki i jej kulturowej tożsamości. Artykuł Toona van Meijla wprowadza czytelnika w możliwy proces nabywania negocjowanych tożsamości kulturowych mieszkańców Polinezji, a następnie inni autorzy opisują językiem DST zjawiska akulturacji, między innymi migrantów zamieszkujących Stany Zjednoczone. Pytanie o tożsamość tego, kim jestem, jako reprezentant kultury lub kultur, zostało odniesione do zjawiska repertuaru głosów i pozycji kulturowych, które mogą zaistnieć

w wielogłosowym *Ja*. W rozdziale autorstwa Leni Verhof-Stadt-Denève mowa jest o roli i ograniczeniach DST w analizie intra- i interpersonalnych procesów stymulacji refleksji nad własnym ja w procesie dialogu podczas psychodramy. Seth Surgan i Emily Abbey dokonują analizy procesu hybrydyzacji podczas tworzenia systemu *Ja* i pozycji trzeciej osoby (*third position*). Vincent W. Hevern pokazuje, w jakim zakresie anonimowość oraz izolacja, jakimi naznaczone jest użytkowanie i komunikacja w Internecie, zaszczipiają i stymulują dialogiczną aktywność w sferze ja. Paul H. Lysaker i John T. Lysaker dokonują wieloaspektowej rewizji wielogłosowej natury *self* w DST na gruncie psychiatrii i zaburzeń osobowości, w szczególności problemu tożsamości w schizofrenii. W ostatnim rozdziale można zapoznać się z relacyjnym i dialogicznym charakterem tradycyjnych metod terapii stosowanych w Afryce, skonfrontowanych z tradycją Zachodu.

Część druga dotyczy aspektów metodologicznych DST, ilustrowanych wieloma przykładami badań nad dialogowością i wielogłosowością *Ja* – zarówno w paradygmacie badań jakościowych, jak i ilościowych. Warto zwrócić uwagę, iż połowa autorów tej części to polscy badacze. Piotr K. Oleś i Małgorzata Puchalska-Wasył przedstawiają aspekty dialogowego *Ja* w kontekście cech osobowości, w oparciu o wyniki badań autorską Skalą do Badania Aktywności dialogów wewnętrznych. Renata Żurawska-Żyła ze swoim zespołem stosuje DST w analizie tekstów literackich i proponuje typologię pisarzy opartą na różnicach w relacjach, jakie przyjmują w stosunku do bohaterów swoich powieści. Katarzyna Stemplewska-Żakowicz ze współpracownikami opisuje szereg eksperymentów, których celem jest weryfikacja DST i analiza poznawczych aspektów poszczególnych pozycji *Ja* z właściwymi sobie sposobami postrzegania świata. Rozdział autorstwa Diny Nir przybliży proces wewnętrznych negocjacji prowadzonych w ramach pozycji, analizując etapy i sposoby konstruktywnego rozwiązywania wewnętrznego konfliktu. Miquel M. Gonçalves i António P. Ribeiro ukazują możliwości zastosowania DST i techniki wewnętrznej narracji oraz faz torowania nowych adekwatnych ścieżek postrzegania i rozumienia siebie i świata w procesie psychoterapii. W ostatnim rozdziale, autorstwa Carol A. Jaspera i współpracowników, zawarte jest krytyczne omówienie zagadnień metodologicznych oraz klasyfikacja technik stosowanych w badaniach opierających się na DST.

Część trzecia książki omawia natomiast zagadnienia aplikacyjne, podjęte między innymi w: psychoterapii, edukacji, samoświadomości emocji i zachowaniach konsumenckich. John Rowan ukazuje walory aparatu pojęciowego DST w opisywaniu dynamiki i natury zjawisk, do jakich dochodzi podczas psychoterapii. W kolejnym rozdziale Giancarlo Dimaggio ukazuje specyfikę zaburzeń w kategoriach dysfunkcji w sferze intra- i interpersonalnych dialogów, podając przykłady sposobów reorganizacji tych dialogów w procesie psychoterapii. Robert A. Neimer pokazuje, w jakim stopniu DST może być pomocna podczas udzielania wsparcia osobom w obliczu umierania i śmierci. W kolejnym rozdziale Masayoshi Morioka omawia występujące w japońskiej kulturze pojęcie *ma* i wskazuje na znaczenie operowania przestrzenią dialogiczną DST jako na ważny czynnik w terapii. David Y. F. Ho w swoim rozdziale koncentruje się na związku dialogu z działaniem i wadze tej relacji w procesie rozwiązywania problemów. W rozdziale autorstwa Agnieszki Hermans-Konopki omówiona jest dynamiczna natura *Ja*, którego cechą definicyjną jest ciągła zmiana (*deposition*). Autorka ukazuje, w jaki sposób wykorzystuje DST w procesie pracy nad emocjami, np. w coachingu. O wkładzie DST w edukację traktuje opracowanie M. Beatrice Ligorio, która zwraca uwagę na ograniczenia klasycznego podejścia poznawczego i akcentuje wkład DST w rozwój tożsamości ucznia i nauczyciela oraz w budowanie relacji uczeń–nauczyciel. Annemie Winters ze współpracownikami przenosi DST w obszar planowania kariery uczniów, rozwoju ich świadomości i kształtowania ścieżki kariery poprzez stymulowanie ich

wewnętrznego dialogu (*career dialog*). Artykuł Shalini Bahl zamyka część aplikacyjną, wskazując rolę dialogicznego ujęcia w rozumieniu zachowań konsumenckich, których preferencje zakupowe warunkuje specyficzny repertuar narracji *Ja*.

Co można zarzucić pracy pod redakcją Hermansa i Giesera? Przekonuje ona, że natura *self* jest nierozłącznie związana z ucieleśnionym doświadczeniem wielogłosowości zakorzenionej w środowisku społecznym. Niektóre rozdziały charakteryzuje jednak duża spekulatywność i symboliczność; zauważa się też trudności w zweryfikowaniu części tez. Po wnikliwej lekturze rozdziałów poświęconych zagadnieniom teoretycznym, można odnieść wrażenie, że choć na pierwszy rzut oka DST wydaje się jasna, intuicyjna, to wchodząc w głąb koncepcji, poruszamy się na poziomie, który budzi poczucie przerastającej abstrakcji. W zestawieniu z innymi podobnymi koncepcjami DST „przegrywa” pod względem rozbudowanego języka nowych pojęć, wprowadzonych, by opisywać i wyjaśniać ludzkie *Ja*. Trudno nie zauważyć pewnych analogii z koncepcją Analizy Transakcyjnej Erica Berne’a, np. trzech głównych stanów ego, pojęcia pozycji, skryptów, ról i wewnętrznych autoinstrukcji (*self-speech*) czy transakcji. Użyty przez Berne’a trójkąt dramatyczny ról jest jednak ujęciem uboższym, choć przez to jaśniejszym. Teoria DST, choć ma swój specyficzny rys i status metodologiczny, jest koncepcją, która wymaga dalszego rozwoju w kierunku większej konsolidacji, uogólnień w zakresie wielu nowych i zbyt prowizorycznych terminów-neologizmów, jakimi się posługuje. Szczególnie cenne są zaprezentowane w kilku rozdziałach próby systematyzacji i definiowania podstawowych pojęć, jak choćby przedstawiony przez Petera T. F. Raggattiego glosariusz głównych terminów, opisowych definicji i rozróżnień, na przykład pozycjonowania (*I-position, counter-position, meta-position, promoteur position* i *third position*), ukazujących również rozwój teorii dotyczącej dynamicznych procesów mediacji, centralizacji (*centralization*) i rozróżniania (*decentralization*) pozycji *Ja*. Koncepcja opisana przez Hermansa i Giesera stawia czytelnikowi wymóg opanowania złożonego i wyrafinowanego aparatu pojęciowego, który jest „paszportem” do poruszania się w świecie dialogowego *Ja*. Teoria DST przenosi nas w specyficzny świat, w którym panuje inny język i którego trzeba się nauczyć, ale też dzięki któremu możemy spojrzeć na znane rzeczy w nowy sposób. Jest to język zobowiązujący i obowiązujący, zgodnie z zasadą – do czego DST ma pewne prawo – bowiem... *When in Rome, do as the Romans do*.

Podsumowując, przedstawiona w tym opracowaniu koncepcja, zbudowana na metaforze konwersacji i minispołeczności, inspirowana przez badaczy problematyki psychologii społecznej, kulturowej i klinicznej. Zbiór publikacji zebranych w książce wskazuje, jak DST pozwala w nowy sposób wyartykułować różnorodne zjawiska, występujące na przykład w schizofrenii, psychodramie, terapii czy w kontakcie międzykulturowym. Wielu autorów omawianej pracy podkreśla, że teoria dialogowego *Ja* wykracza poza „tu” i „teraz” i zyskuje moc eksplikacyjną przekraczającą możliwości wielu pozostałych teorii.

Mariusz Wołóńcej
Katedra Psychologii Eksperymentalnej
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II